

Charakteristika činnostního učení

Moderní činnostní vyučování je na vědeckém základě vytvořený a v praxi ověřený soubor činnostních metod a forem učení, který dává žákům prostor ke **konkrétním činnostem, samostatným úvahám a tvorbě vlastních otázek**. Žák zde není pasivním příjemcem informací, ale průběžně projevuje vlastní iniciativu – **pracuje, přemýšlí, hovoří a tvoří**.

Základním principem činnostního vyučování je **probouzení zájmu** (motivace) a nabývání nových poznatků žáky **názorně, vlastní činností a prožíváním** za pomoci vhodných učebních materiálů a pomůcek.

Činnostní učení je založeno na **metodě objevování**. Žáci sami, na základě kroků doporučených učitelem, objevují principy a zákonitosti pozorovaných jevů. Vlastní manipulací s pomůckami a vlastní tvorbou úloh získávají žáci poměrně rychle a především trvale praktické zkušenosti, k čemu nový poznatek nebo dovednost slouží, např. v matematice potřebné algoritmy a pravidla, aniž by počítali velké množství numerických příkladů bez porozumění. Při činnostním učení postupujeme od prožitků žáků k faktům a teoriím.

Učivo se procvičuje na konkrétních příkladech a situacích, které přináší každodenní život, a tak má pro žáky osobní smysl. Zároveň se zaměřuje na zvládnutí podstatných jevů a odkryvání jejich vzájemných souvislostí. Příklady a modelové situace učí žáky vnímat učení jako činnost důležitou pro vlastní život i existenci okolního světa. V průběhu činnostních vzdělávacích postupů je žák veden k **samokontrolě, samohodnocení a odpovědnosti** za svá rozhodnutí. Učí se pracovat sám i spolupracovat v týmu. Poznává okolní svět a následně poznává i sebe.

Činnostní učení má několik významných předností:

- má „**odkrývací charakter**“ - otevírá žákům cestu k chápání souvislostí
- vnitřně **motivuje žáky**, rozvíjí jejich zvědavost a tvořivost
- dá se přirozeně využívat k **předučování**
- prostřednictvím individuálních pomůcek zobrazuje myšlení žáka – ukazuje správnost chápání nebo upozorňuje i na drobné chyby v úvahách, je zpětnovazební mezi učitelem a žákem (umožňuje sebekontrolu a sebehodnocení)
- přirozeně vede k **diferenciaci** žáků a **individualizaci**, učí interakci i spolupráci
- umožňuje **spoluvýběr učiva** žáky
- dává žákům možnost prožít pocity uvědomění si možnosti učivo dobře zvládnout
- pozitivně působí na všechny žáky, neboť při něm mají všichni možnost **prožít úspěch**, což je motivuje k dalšímu vzdělávání

Činnostní učení podněcuje žáky k aktivitě. Vytváří podmínky pro vzájemnou komunikaci mezi učitelem a žákem, ale i mezi žáky navzájem, rozvíjí smysl pro týmovou práci a umožňuje aktivní zapojení všech do výuky. Přirozenou cestou vede k probouzení schopností žáků, k rozvoji tvořivosti, samostatného a logického

myšlení. Žák se učí ovládat učivo jako **základ k dalšímu učení a jeho využívání v životě**.

Základní formou činnostní výuky jsou individuální činnosti všech žáků, tzv. **individuálně-kolektivní výuka**. Ta je rozvíjena obzvláště prací ve dvojicích a skupinovou prací žáků. Každá činnost má přesně daný didaktický cíl. Činnosti vykonávají všichni žáci zároveň. Pracují přitom s tvořivými učebnicemi, pracovními sešity a didaktickými pomůckami připravenými zvláště pro činnostní učení.

Materiály používané na školách zapojených do programu Tvořivá škola, nabízejí mnoho námětů pro činnosti. Umožňují různé způsoby **individualizace** při aktivním zapojení všech žáků. Obsahují **motivační prvky, samokontrolu i mezipředmětové vztahy**. Dovolují všem žákům pracovat v určitých částech hodiny podle **individuálního tempa**, podněcují je k rozličným úvahám a učí **sebehodnocení**. Volba a řazení činností jsou na učiteli, který tak činí s ohledem na dosaženou úroveň poznání žáků.

Obecný činnostní postup je následující:

1) Samostatná činnost všech žáků (individuální pokusy, sestavování, modelování matematických situací, třídění atp.) - každý žák má svou pomůcku. Učitel žákům názorně vysvětlí, jak s pomůckou, kterou pro daný cíl zvolil, pracovat a jakým způsobem o prováděných činnostech hovořit. Žáci manipulují s pomůckou společně s učitelem. Prostřednictvím činností a pozorování si žáci vytvářejí představu o jevech, kterým je učíme a učí se tyto jevy vnímat.

2) Pozorování, hovor žáků o pozorovaném a vyvozování závěrů – žáci sami vytvářejí obdobné příklady a situace. Učitel je vede k **uvažování a hovoru** o pozorovaných jevech, k vyjadřování názorů, závěrů a formulaci otázek. Žákům umožníme samostatně se rozhodovat a projevit. V případě potřeby výroky žáků usměrníme nebo převádíme do odborného slovníku. Tato etapa vede k postupnému utváření přiměřené slovní zásoby a často i ke znovuobjevení jevu.

3) Procvičování učiva – při činnostech dochází k postupnému porozumění učivu všemi žáky. Teprve tehdy má smysl přistoupit k jeho procvičování – automatizaci. I formy procvičování volíme pokud možno činnostní, tj. S různými didaktickými pomůckami v ruce všech žáků.

Činnostní výuka klade důraz na pochopení učiva a jeho následné důkladné procvičení. Učitel dbá, aby učivo navazovalo, a dává tak žákům možnost postupovat **samostatně od jednoduchého ke složitějšímu**. Žákům se otevírá cesta k novým poznatkům, prožívají pocity radosti z úspěchu, z objevu, což vytváří jejich pozitivní vztah k učení.

Při činnostním učení postupujeme zpočátku pomaleji, než při tzv. receptivním způsobu vyučování. Jakmile se žáci naučí manipulovat s jednotlivými pomůckami a analogicky vyvozovat novou látku, postup výuky se velmi urychlí. Praxe nám jednoznačně potvrdila, že i výsledná suma vědomostí a dovedností, kterou můžeme

předat prostřednictvím činnostní výuky, je větší, než kterou nám umožňuje předat receptivní styl výuky. Nabývané poznatky a dovednosti jsou přitom díky individuálnímu objevení každým žákem, pochopení a důkladnému činnostnímu procvičení **osvojeny hlouběji, trvaleji a stávají se pevným základem pro další vzdělávání**. Zároveň nám činnostní učení velmi dobře umožňuje průběžně utvářet a rozvíjet všechny **klíčové žákovské kompetence**.

Kompetence k učení

Pro rozvíjení této kompetence u žáků v 1. - 5. ročníku je třeba:

- dát všem k učivu, pokud je to možné, vždy konkrétní názor (pomůcku), aby bylo učivo žákům předkládáno s využitím co nejvíce smyslů, zejména zraku, hmatu a sluchu,
- nechat žáky individuálně s názornými pomůckami manipulovat, pozorovat, třídít a rozlišovat,
- dbát, aby každý nový činnostní postup měl určitý didaktický cíl, přivést žáky k úvahám o problému, k vyjádření vlastních závěrů, k znovuobjevování poznatků,
- klást důraz na porozumění učivu a návaznost mezi jednotlivými poznatky,
- snažit se podporovat čtení s porozuměním,
- nechat žáky vyjadřovat se k přečtenému textu a stručně vyprávět jeho obsah,
- dát příležitost k využívání žákovských zkušeností ve výuce,
- podporovat tvořivou činnost žáků,
- klást na žáky v učivu přiměřené nároky, vést je k dobrému zvládnutí základního učiva a dát jim k tomu takový časový prostor, který zohledňuje individuální schopnosti jednotlivých žáků,
- podporovat sebedůvěru žáků v jejich schopnosti,
- upozorňovat na konkrétní využití vědomostí a dovedností v životě,
- vést je k sebehodnocení a pochopení, proč se danému učivu učí,
- vytvářet návyky k pozdějšímu samostatnému učení,
- domácí úkoly směřovat k procvičování učiva, které žáci ve škole zvládli,
- individuálně vést žáky k získávání poznatků i z jiných zdrojů, než jsou školní materiály.

Kompetence k řešení problémů

Činnostní učení je založeno na předkládání problémů a úkolů ke konkrétnímu řešení každým žákem, dbá se na to, aby se žáci v úkolu orientovali, přitom:

- žáci třídí, rozlišují, seskupují, přidávají i vyřazují určité pojmy, pomůcky nebo připravené kartičky s údaji vzhledem k tomu, co mají sledovat,
- podle svého uvážení žáci na základě uvedených činností nacházejí shodné, podobné nebo naopak odlišné znaky,
- postupujeme od jednoduchých problémů ke složitějším,
- na základě pochopení sami žáci navrhnou a provádějí obměny činností,
- objevené poznatky aplikují v obdobných situacích, které sami vymýšlejí, mají možnost využívat své dosavadní individuální poznatky, dovednosti a zkušenosti,
- podporujeme účast žáků, podle jejich schopností, v různých soutěžích, zvláště

tvořivých, to znamená takových, kde je třeba uvažovat a hledat nové způsoby řešení úloh nebo zpracovávání údajů,

- žáky vedeme k tomu, aby se nedali odradit případným nezdarem, došli ve své činnosti k závěru, našli řešení,
- různé závěry, řešení a rozhodnutí necháváme žáky obhajovat,
- umožňujeme žákům vyhledávání nových informací, jejich třídění i propojování s učivem.

Kompetence komunikativní

K rozvíjení této kompetence poskytuje činnostní učení ve všech vyučovacích předmětech v 1. a 2. období mnoho vhodných příležitostí, jelikož je s každou činností spojena komunikace mezi žáky navzájem i mezi žáky a učitelem. K utváření této kompetence je nutné:

- nechat žáky při každé činnosti hovořit o pozorovaném jevu nebo o vlastním způsobu řešení daného úkolu,
- přijímat často neodborně vyjádřené žákovské názory, upřesňovat je, vyjadřovat uspokojení nad správnými závěry žáků a povyšovat je na objev,
- umožnit žákům hovořit o poznáních souvislostech a zkušenostech z jejich života,
- dávat žákům prostor k vyjádření vlastního názoru,
- učit žáky naslouchat názorům spolužáků, využívat možností o názorech diskutovat, respektovat se navzájem,
- zkusit hovořit o pozorováních v přírodě, o zajímavých poznáních z četby nebo ze sledování naučných pořadů,
- do výuky českého jazyka zařazovat jednoduchá mluvní cvičení na zvolené téma,
- v matematice vymýšlet slovní úlohy, otázky, vyvolávat se mezi sebou navzájem,
- hovořit o postupu ve složitější počáteční úloze, zkusit druhým poradit s řešením, ptát se mezi sebou na problémy v učivu,
- ve výtvarné a hudební výchově nechat žáky pokusit se vyjadřovat dojmy z uměleckého díla.

Kompetence sociální a personální

Individuální činnosti zařazované do výuky jsou střídány činnostmi žáků ve dvojicích nebo ve skupinách, to vyžaduje spolupráci, vzájemnou domluvu a respektování se navzájem. Proto dbáme na to, aby:

- se žáci podíleli na stanovení pravidel pro práci v různě velkých skupinách a aby tato pravidla respektovali,
- se učili vzájemné toleranci a zodpovědnosti za plnění dílčích částí společného úkolu,
- případě potřeby dokázali požádat o pomoc a sami byli ochotni pomoc podle svých možností poskytnout,
- vzájemná komunikace byla vedena v příjemné atmosféře. Tomu mimo jiné napomáhá i vhodné oslovování žáků mezi sebou.

Kompetence občanská

Činnostní učení prolíná výukou všech předmětů, žáci cítí sounáležitost s třídním kolektivem, neboť jsou často ve vzájemném hovoru, dotazují se navzájem, diskutují o řešení problémů, vyprávějí si různé zkušenosti atp. Tento ráz výuky vede žáky:

- k vzájemnému slušnému chování bez hrubostí a násilí,
  - ke snaze si mezi sebou pomáhat, uznávat se a oceňovat nápady druhých.
  - ke snaze o co nejlepší plnění povinností i uvědomování si vlastních práv.
- Žáci pak také snáze respektují témata vztahující se k péči a ochraně jejich zdraví.

Kompetence pracovní

Tato kompetence se při činnostním charakteru výuky rozvíjí ve všech vyučovacích předmětech spolu s pracovními činnostmi, které podporují tuto výuku. Zaměřujeme se na:

- dosažení zručnosti žáků při práci s různými materiály, provádění činností a pokusů, udržování pořádku na pracovním místě, systém v ukládání pomůcek a náradí,
- samostatnou přípravu jednoduchých pomůcek pro výuku žáky,
- dodržování zásad bezpečnosti a ochrany zdraví při pracovních činnostech,
- poznávání různých oborů lidské činnosti, jejich výsledků a významu pro ostatní lidi.

Motivace pro dobrou práci učitelů

V moci každého učitele je pozitivně ovlivnit velké množství žáků a jejich prostřednictvím mnoho dalších lidí. Pokud dá učitel žákům možnost vykonávat smysluplné činnosti, nechá je samostatně rozhodovat a projevovat a pokud žáci rozumí, **čemu a proč se učí**, rozvíjejí se v souladu se svými přirozenými schopnostmi a zájmy. Takoví žáci jsou spokojení, šťastní a v praktickém životě dávají přednost „dobru před zlem“. Postupně se učí naslouchat, uvažovat, vyjadřovat své myšlenky, komunikovat, vyhledávat a třídit informace, samostatně řešit problémy a zodpovědně se rozhodovat.

Mnohaletá pedagogická praxe nám jednoznačně potvrdila, že činnostní postupy učení by měli ve výuce používat všichni učitelé, kteří usilují o to, aby ve škole vládl **zdravý rozum, pocity štěstí a dobrá nálada**.

Mgr. Zdena Rosecká
Nakladatelství Nová škola Brno